

АГРАРНЕ СТРАХУВАННЯ ТА ЙОГО РОЗВИТОК ЗА СУЧАСНИХ УМОВ

П. К. БЕЧКО, кандидат економічних наук

Н. В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

О. В. ПОНОМАРЕНКО, викладач

О. О. ТРУШЕВСЬКИЙ, здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Стаття присвячена розгляду методологічних підходів щодо розвитку страхування за умови державної фінансової підтримки, динаміки обсягу субсидій на відшкодування частини витрат сільськогосподарських товаровиробників зі сплати страхової премії, нарахованої за угодою сільськогосподарського страхування. Результати проведеного дослідження дали можливість виявити структурно-логічні зв'язки елементів сучасної системи підтримки регіональних програм розвитку сільського господарства. Окреслені проблеми, які супроводжують процес надання державної фінансової підтримки, доведена необхідність запровадження нових методичних підходів, щодо визначення втрати (загибелі) урожаю для виплат страхового відшкодування.

***Ключові слова:** аграрне страхування, субсидії, виплати, регіональний розвиток, відшкодування частини витрат.*

Постановка проблеми. Сільське господарство – одна з провідних галузей національної економіки, визначає досягнення найважливіших національних інтересів держави у сфері забезпечення продовольчої безпеки та продовольчої незалежності. Завдяки потужному природно-ресурсному потенціалу, наявності значних масивів родючих ґрунтів, матеріально-технічних засобів, а також зростаючого попиту на продовольство в Україні та світі частка ВВП аграрного виробництва зросла із 8,4 % в 2010 р. до 10,8 % в 2017 р., а в 2020 р. склала – 9,3 %. Сільське господарство за вартістю ВВП займає четверте місце серед всіх галузей національної економіки В сільськогосподарському виробництві залучено більше 17 % економічно активного населення, а сільське населення України становить 59,9 % [1].

Вітчизняна аграрна галузь володіє суттєвим мультиплікаційним ефектом, здатним забезпечити стійке економічне зростання національної економіки. На розвиток аграрної галузі істотно впливають природно-кліматичні чинники, зокрема повені, посуха, буревії, град, заморозки тощо. Однією з особливостей аграрної галузі є те, що у процес виробництва залучені біологічні активи. З

огляду на це, виникає потреба у формуванні в аграрній галузі ефективного страхового захисту, здатного забезпечити продовольчу безпеку країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З розвитком ринкових відносин національної економіки загострюється проблема подальшого вдосконалення аграрного страхування. Варто відзначити, що нині чинне добровільне страхування доказало неспроможність підтримки суб'єктів аграрного бізнесу внаслідок стихійного лиха, щодо відшкодування нанесених збитків. З огляду на це має місце велика кількість трактувань, пов'язаних з вдосконаленням аграрного страхування як стратегічного сегменту економічних взаємовідносин на локальному, національному та глобальному рівнях. Аграрне страхування є вагомим напрямом вітчизняних учених серед яких С. С. Осадець, О. О. Непочатенко, М. І. Мальований, О. Д. Заруба, М. С. Клапків, О. О. Слісаренко, О. Т. Прокопчук та інші. В той же час, результати дослідження свідчать про відсутність єдиної точки зору щодо вдосконалення методологічних підходів щодо аграрного страхування за ринкових умов господарювання.

Методика досліджень. Методологічною та теоретичною основами дослідження є економічна теорія, наукові розробки вітчизняних та закордонних вчених із проблем аграрного страхування. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: емпіричний, рядів динаміки, абстрактно-логічний, середніх величин та інші.

Мета дослідження. Полягає у дослідженні розвитку аграрного страхування в сучасних умовах.

Результати досліджень. За сучасних умов сільськогосподарське страхування є найважливішим фінансовим механізмом, здатним компенсувати збитки, що виникають внаслідок настання форс-мажорних ситуацій природного та техногенного характеру. У всьому світі держава є активним учасником організації сільськогосподарського страхування, а фінансування страхування – одним із методів державного регулювання розвитку агробізнесу. За умов державної підтримки, страхування здійснює комплексний вплив на основні ризики діяльності аграрного бізнесу, здатного позитивно впливати на підвищення стійкості кінцевих сільськогосподарських товаровиробників за допомогою компенсації отриманих ними збитків (збитків у зв'язку із втратою продукції), знижує ризик настання банкрутства, дає змогу зберігати достатній для погашення поточних боргових зобов'язань рівень платоспроможності та забезпечує стабільність фінансових результатів діяльності.

В усьому світі одним із основних методів управління ризиками в аграрному секторі економіки є страхування. Нині світова економіка щорічно витрачає близько 3 % ВВП на страхування погодних ризиків. Питання сільськогосподарського страхування та ризиків сільськогосподарських товаровиробників займають важливе місце у сучасних дослідженнях зарубіжних та вітчизняних учених. Особливої актуальності проблеми страхування та ризиків аграріїв набули у зв'язку зі зростанням глобальних загроз сталого розвитку агробізнесу. У щорічній доповіді Всесвітнього економічного форуму про глобальні ризики зазначається, що катастрофічним ризиком для всієї планети є

зміна клімату. Зарубіжні дослідники, зокрема С. Л. Йоргенсен, М. Термансен, У. Паскуаль [2] вважають, що зміна клімату має прямий вплив на аграрне виробництво. В той же час, страхування є найважливішим інструментом боротьби з наслідками зміни клімату. Ряд вчених у своїх дослідженнях відзначають, що зміна клімату призводить до збільшення інтенсивності та частоти екстремальних погодних явищ, коливання температури повітря та кількості опадів. Останні негативно впливають на продуктивність галузей сільського господарства та збільшують виробничі ризики [3].

Ю. В. Дзядикевич із співавторами вважають, що інтенсифікація сільського господарства призвела до зниження біорізноманіття, деградації земельних та водних ресурсів, скорочення лісів та значних викидів парникових газів [4]. Внаслідок цієї діяльності відбуваються серйозні зміни клімату, які збільшують попит на сільськогосподарське страхування і збільшують розмір відшкодування, що виплачується. За результатами дослідження О. М. Віленчук, доступність та застосування сільськогосподарського страхування дрібними фермерами, дає змогу стверджувати, що сільськогосподарське страхування є надійним інструментом зниження ризиків для боротьби з небезпеками, пов'язаними зі зміною клімату, зазначаючи той факт, що досі існує недостатня обізнаність та кількість знань фермерів щодо сільськогосподарського страхування. Багато вчених вважають, що найважливішим інструментом зниження сільськогосподарських ризиків та забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки є страхування з державною підтримкою.

Нині світова економіка щорічно витрачає близько 3% ВВП на страхування від кліматичних ризиків. Велика частка світового ринку сільськогосподарського страхування посідають країни Північної Америки – США та Канаду (табл. 1).

Табл. 1. Континентальний розподіл страхових премій в сільському господарстві в середньому за 2016–2021 рр.

Континент	Обсяги страхових премій в сільському господарстві, млн \$ США	Частка страхових премій в сільському господарстві до загального обсягу премій, %
Північна Америка	13600	56
Азія	5600	23
Європа	4000	16
Латинська Америка	770	3
Африка	180	0,7
Австралія	160	0,7

В окремих країнах світу існують свої системи сільськогосподарського страхування, які різняться різними підходами щодо його організації та, насамперед, ступенем участі держави. За сучасних умов, з погляду державної участі в аграрному страхуванні, у світовій практиці можна виокремити декілька категорій систем сільськогосподарського страхування, зокрема:

– з чільною роллю держави, де вона є основним регулятором страхового ринку (Канада, Кіпр, Греція, Індія, Іран, Філіппіни);

– з превалюванням приватних страхових компаній на страховому ринку, в яких держава переважно лише законодавчо регулює страховий ринок (Аргентина, Південна Африка, Австралія, Німеччина, Угорщина, Нідерланди, Швеція, Нова Зеландія);

– з розвиненим державно-приватним партнерством, де гармонійно поєднується ринкова конкуренція страхових компаній із обґрунтованим державним регулюванням на основі різних принципів (США, Португалія, Іспанія, Туреччина, Південна Корея, Бразилія, Чилі, Франція, Італія, Мексика, Польща).

Загалом рівень аграрного страхування та ступінь його державної підтримки в країні має відповідати потенціалу розвитку національної аграрної галузі.

В середньому за останні десять років Україна входить до переліку десятку першочергових підприємств які вирощують цукровий буряк та відповідно й цукру у світі, але площі культури зменшилися з 1,8 млн га до 200 тис га, а кількість цукру, що виробили також зменшився з понад 5,0 млн т. до 1,0 млн т. Майже 80 % усіх площ цукрових буряків та валового збору виробляється в Європі. Найбільші площі цукрових буряків сконцентровано в Франції, Польщі, Німеччині, Італії, Румунії, Чехії, Словаччині, Англії, Бельгії та Україні [5]. Україна посідає третє місце серед країн-виробників картоплі із показником 23 млн т. урожаю зібраного за 2019 р [6]. Виробництво птиці в Україна є на досить високому рівні, а також серед світових підприємств, які вирощують курку посідає шосте місце, придержуючись тенденцій до збільшення обсягів виробництва [7]. З виробництва зернових та зернобобових культур Україна за результатами 2019–2020 маркетингового року в сукупності за обсягом експорту всіх зернових культур стала другим експортером в світі після США [8]. Світове виробництво молока невпинно зростає протягом минулих десятиріч, додаючи щороку у середньому 2 %. У 2020 воно сягнуло 800 млн. тон. Найбільшими виробниками є ЄС, Індія та США які втріох виробляють половину молока у світі. Китай виробляє лише 5 % і ділить з Пакистаном 4 і 5 місця. Україна знаходиться у другій десятці найбільших країн-виробників з обсягом 10,6 млн. тон і має частку 1,3 % у світовому виробництві [5].

Незважаючи на менш ризиковані порівняно з Україною умови ведення сільського господарства в розвинених країнах, підтримка виявляється набагато вищою. Так, бюджетні дотації з розрахунку на один га ріллі в США становлять у середньому 69 дол., у країнах Європи – 94,3, а в Україні – лише 5,6 дол.

Розвиток страхування має позитивні соціальні наслідки на селі. Коли аграрій знатиме, що в разі виникнення страхового випадку від втрати врожаю він може сподіватися на відповідне відшкодування, то із переконанням продовжуватиме займатися роботою у аграрному бізнесі. Це сприятиме збереженню робочих місць, зниженню міграції сільського населення до міст та покращенню соціальної структури суспільства (табл. 2).

Табл. 2. Ринок аграрного страхування України

Страхова компанія	Сума страхових платежів, тис. грн.	Питома вага виду у портфелі страховика, %	Приріст страхових платежів, %	Сума страхових виплат, тис. грн.	Рівень виплат, %	Рівень перестраховування, %
2019 р.						
PZU УКРАЇНА	98 376,3	5,76	4,6751	688,5	52,54	84,91
ARX	43 984,0	1,91	176,68	27 875,0	63,38	68,05
ЕТАЛОН	30 132,3	8,09	591,12	2 107,8	7,00	29,08
АСКА	19 778,0	2,07	12,74	1 636,0	8,27	53,13
ІНГО УКРАЇНА	12 375,6	0,81	-44,46	23 717,0	191,64	41,80
УНІВЕРСАЛЬНА	7 837,2	0,83	-88,14	54,7	0,70	32,69
БРОКБІЗНЕС	4 531,6	2,15	-3,05	0,0	0,00	0,0
ІНТЕР-ПЛЮС	1 770,8	4,76	0,00	0,00	0,00	0,00
UPSK	1 694,1	0,23	29,03	149,3	8,81	12,26
ТАС СГ	1 390,1	0,08	1,53	138,0	9,93	23,34
2020 р.						
PZU УКРАЇНА	99 226,7	6,68	0,86	230 122,5	231,92	87,77
УНІВЕРСАЛЬНА	15 286,0	1,60	95,04 1	1 754,2	11,48	28,98
УКРАЇНСЬКА АГРАРНОСТРАХОВА КОМПАНІЯ	11 953,4	50,87	0,00	54 738,5	457,93	77,91
ARX	9 300,0	0,35	-78,86	8 627,0	92,76	46,98
ЕТАЛОН	8 771,0	3,53	-70,89	52 787,0	601,84	4,13
ІНГО	8 146,0	0,50	-34,18	2 588,0	31,77	53,60
АСКА	7 842,0	0,84	-60,35	0,0	0,00	58,30
АЛЬЯНС	6 370,0	0,70	680,64	0,0	0,00	60,06
ОРАНТА	4 637,6	0,48	0,00	990,1	21,35	0,00
UPSK	1 165,1	0,15	-31,23	95,6	8,21	3,11
2021 р.						
PZU УКРАЇНА	137 805,8	7,89	38,88	107 212,1	77,80	88,87
УНІВЕРСАЛЬНА	26 900,1	2,16	75,98	0,0	0,00	23,65
ARX	22 071,2	0,65	137,32	2 124,1	9,62	32,13
КРАЇНА	5 070,5	0,79 5	629,38	481,2	9,49	38,01
ОРАНТА	3 976,3	0,34	-14,26	902,7	22,70	0,00
ІНГО	3 611,5	0,18	-55,67	0,0	0,00	0,00
АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	2 507,0	0,12	4 298,25	3 084,0	123,02	5,86
ГАРДІАН	2 389,0	0,36	1 320,33	136,0	5,69	38,59
ПРОВІДНА	509,8	0,04	984,68	10,1	1,98	48,61
ЕТАЛОН	498,0	0,17	-94,32	3 531,0	709,04	0,00

Джерело: [11–13]

Варто зазначити, що суми субсидій аграрного страхування і в Україні, і в Черкаській області мають тенденцію до зниження, що свідчить про явні проблеми в системі державної підтримки аграрного страхування та необхідність їх вирішення. До таких проблем та негативних сторін аграрного страхування з державною підтримкою можна віднести:

- недостатність обсягів субсидування, непрозорість та недостатню гнучкість процесів субсидування;
- недостатні знання про можливості аграрного страхування, на етапі укладання договору часто невірно оцінюється рівень страхового покриття;
- для більшості господарств ціна страхівки велика, а державні субсидії суб'єкти господарювання аграрного виробництва отримують пізніше сплати страхової премії, адже не всі сільгоспвиробники можуть дозволити собі страхівку свого майна, високий рівень кредиторської заборгованості, яку мають підприємства:
 - у цьому виді страхування діють жорсткі терміни сплати страхових внесків, що збігаються з періодами підготовки та проведення сезонних сільськогосподарських робіт. Перед фермером постає вибір: здійснювати господарську діяльність далі чи страхувати її.
 - складність процедури отримання субсидій та укладання договорів страхування;
 - сільгоспвиробники отримують необхідні їм кошти з великим запізненням на не в повному обсязі;
 - відсутність необхідних та ефективних засобів захисту інтересів та прав сільськогосподарських товаровиробників у відносинах зі страховиками.

Важливе місце у аграрному страхуванні займає страхування врожаю сільськогосподарських культур. З методичної погляду у розвиток цього виду страхування необхідний перегляд кількісного критерію втрати (загибелі) врожаю визнання страхового випадку [2, 3, 5, 6]. Страхування сільськогосподарських культур провадиться на випадок втрати (загибелі) врожаю та недобору (пошкодження) врожаю. Втрата (загибель) – повна загибель врожаю сільськогосподарської культури, врожаю багаторічних насаджень, посадок багаторічних насаджень на всій площі посіву (посадки) застрахованих сільськогосподарських культур та багаторічних насаджень внаслідок настання страхового випадку. Недобір (ушкодження) врожаю визначається як різниця між прийнятою на страхування врожайності та фактичною врожайністю [1]. При страхуванні за державною підтримкою, страховим випадком визнається лише втрата (загибель) урожаю. Важливою сучасною особливістю аграрного страхування з державною підтримкою є запровадження єдиної субсидії.

Таким чином, із 2017 року схема державної підтримки АПК змінилася. Якщо раніше бюджетні транші прямували під конкретні програми, то цього року до регіону переводиться повна сума на розвиток сільського господарства. До неї закладено субсидування кредитів, фермерських та селянських форм господарств, садівництва та племінного тваринництва та аграрне страхування. Регіон може самостійно перерозподіляти кошти під ті чи інші види субсидій. Нові правила надання та розподілу субсидій із федерального бюджету регіонам на сприяння досягненню цільових показників місцевих програм розвитку АПК затверджено Постановою КМУ «Про внесення змін до додатку №9 до Держпрограми розвитку сільського господарства та регулювання ринків».

Література:

1. Державна служба статистики. Сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 01.09.2022р.).
2. Jørgensen S. L., Termansen M., Pascual U. Natural Insurance as Condition for Market Insurance: Climate Change Adaptation in Agriculture. *Ecological Economics*. 2020. Vol. 169. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019>.
3. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації: аналіт. доповідь / [С.П. Іванюта, О. О. Коломієць, О. А. Малиновська, Л. М. Якушенко]; за ред. С. П. Іванюти. К. : НІСД, 2020. 110 с.
4. Дзяди́кевич Ю. В. та ін. Економіка довкілля і природних ресурсів: монографія. Тернопіль: Астон, 2016. 131 с.
5. Україна – у десятці найбільших виробників цукрових буряків у світі. URL: <https://agrotimes.ua/agromarket/ukrayina-u-desyatczi-najbilshyh-vyrobnykiv-czukrovuh-buryakiv-u-sviti/> дата звернення 10.10.2022р.)
6. Україна увійшла до топ-3 країн-виробників картоплі. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2020/08/31/664562/>. (дата звернення 12.09.2022р.)
7. Україна другий рік поспіль посідає шосте місце серед світових виробників курятини. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2885792-ukraina-drugij-rik-pospil-posidae-soste-misce-sered-svitovih-virobnikiv-kuratini.html> (дата звернення 12.09.2022р.)
8. Україна стала другим у світі експортером зерна. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3176429-ukraina-stala-drugim-u-sviti-eksporterom-zerna.html>. (дата звернення 12.09.2022р.)
9. Світовий ринок молока і місце України на ньому. URL: <http://milkua.info/uk/post/svitovij-rinok-moloka-i-misce-ukraini-na-nomu> (дата звернення 12.09.2022р.)
10. Офіційний веб-сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://nfp.gov.ua> (дата звернення 22.08.2022р.)
11. Insurance TOP #1(69)2020. URL: <https://forinsurer.com/files/file00673.pdf/> (дата звернення 19.09.2022р.)
12. Insurance TOP #1(77)2021. URL: <https://forinsurer.com/files/file00703.pdf> (дата звернення 22.09.2022р.)
13. Insurance TOP #1(85)2022. URL: <https://forinsurer.com/files/file00722.pdf> (дата звернення 21.09.2022р.).

References:

1. State Statistics Service. The official website. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. (reference date:10/09/2022)
2. Jørgensen, S. L., Termansen, M., Pascual, U. (2020). Natural Insurance as Condition for Market Insurance: Climate Change Adaptation in Agriculture. *Ecological Economics*, 2020, vol. 169, doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.
3. Ivaniuta, S. P., Kolomiets, O. O., Malinowska, O. A., Yakushenko, L. M. (2020). Climate change: consequences and adaptation measures: analyst report. S. P. Ivaniuta (Ed). NISD. 110 p.
4. Dziadykevych, Y. V. (2016). *Economics of environment and natural resources*. Ternopil. Aston. 131 p.

5. Ukraine is one of the ten largest sugar beet producers in the world. Retrieved from: <https://agrotimes.ua/agromarket/ukrayina-u-desyaticzi-najbilshyh-vyrobnikiv-czukrovyh-buryakiv-u-sviti/> (reference date 10/10/2022)

6. Ukraine is in top 3 potato-producing countries. Retrieve from: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2020/08/31/664562/>. (reference date 09/12/2022)

7. Ukraine ranks sixth among world poultry producers for the second year in a row. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2885792-ukraina-drugij-rik-pospil-posidae-soste-misce-sered-svitovih-virobnikiv-kuratini.html> (reference date: 12/09/2022)

8. Ukraine ranks the second grain exporter in the world. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3176429-ukraina-stala-drugim-u-sviti-eksporterom-zerna.html>. (reference date 09/12/2022)

9. The world milk market and Ukraine's rate. Retrieved from: <http://milkua.info/uk/post/svitovij-rinok-moloka-i-misce-ukraini-na-nomu> (reference date: 12/09/2022)

10. Official website of the National Commission of state regulation in the field of financial services markets. Retrieved from: <https://nfp.gov.ua> (reference date: 08/22/2022)

11. Insurance TOP #1(69)2020. Retrieved from: <https://forinsurer.com/files/file00673.pdf/> (reference date 19/09/2022)

12. Insurance TOP #1(77)2021. Retrieved from: <https://forinsurer.com/files/file00703.pdf> (reference date 22/09/2022)

13. Insurance TOP #1(85)2022. Retrieved from: <https://forinsurer.com/files/file00722.pdf> (reference date 21/09/2022)

Annotation

Bechko P. K., Bondarenko N. V., Ponomarenko O. V., Trushevskyi O. O. The development of agricultural insurance under modern conditions

The article considers the methodological approaches to the development of insurance with state financial support, a dynamic analysis of the volume of subsidies for reimbursement of insurance premiums paid by agricultural producers, accrued under the terms of an agricultural insurance agreement. Globally, insurance has been studied as one of the main means of managing risk in the agricultural sector. Furthermore, according to preliminary studies, insurance has a complex impact on agricultural risks under state support.

It was stated that the most important tool for reducing agricultural risks and ensuring the sustainable development of the agricultural sector of the economy is insurance with state support.

An analysis of agricultural insurance premiums has been conducted on a continental scale. The study concluded that each country has its own agricultural insurance system, which differs in its organization and especially in the degree of state involvement. It is determined that in advanced economies the state support for agricultural production is much higher than in Ukraine. In addition, it has been established that the level and degree of support for agricultural insurance in the country should correspond to the growth potential of agriculture.

Based on the results of the conducted research, it was possible to identify the structural and logical connections between the components of a modern system of